

Na podkreślenie zasługuje również bardzo jasny, łatwy i piękny język, przypominający miejscami dosadne i trafne powiedzenia św. Augustyna. Alfabet gotycki z pierwszego wydania słusznie zastąpiono w dalszych alfabetem łacińskim. Zastosowanie różnych rodzajów druku dodaje podręcznikowi dużo przejrzystości, co w pewnym sensie równoważy brak podziałów scholastycznych. Ze względu na specyficzne warunki, w jakich żyje katolik niemiecki, Autor słusznie podkreśla i szerzej omawia punkty styczne i różnice nauki katolickiej i teologii protestanckiej. Uwzględnia encyklikę Piusa XII o kościele *Mystici Corporis* i o liturgii *Mediator Dei*. Bra-kiem pracy, to nie wykorzystanie encykliki *Humani generis*, która dla teologii dogmatycznej posiada olbrzymie znaczenie. Każdy z tomów zaopatrzone w skorowidz rzeczowy nazwisk i tekstów Piśma św.

Jesteśmy wdzięczni Autorowi, że hasła teologii kerygma-tycznej nie pozostały u niego tylko teorią, lecz przybrały re-alne kształty, dały dzieło oryginalne tak pod względem treści, jak i formy, a nade wszystko dzieło pożyteczne, dostosowane do potrzeb i wymogów dzisiejszego człowieka.

Ks. B. Pylak.

Dictionnaire de Théologie Catholique contenant l'exposé des doctrines de la Théologie Catholique leurs preuves et leur histoire. Tables Générales par Bernard Loth et Albert Michel avec le concours de plusieurs collaborateurs. *Concordats - Dissimulation.* Paris - VI. Librairie Letouzey et Ané. 87, Boulevard Raspail, 87. 1955.

W 1950 roku w Paryżu zakończono druk *Dictionnaire de Théologie Catholique*, encyklopedii obejmującej 150 zeszytów, czyli 15 obszernych tomów, zawierających prawie 6 000 artykułów i przeszło 40 000 kolumn druku. Praca trwała ponad pięćdziesiąt lat (1 tom ukazał się w 1899 roku), w ciągu których dwie wielkie wojny wstrząsnęły światem.

W roku 1897 ks. Alfred Vacant objął kierownictwo encyklopedii, a inicjatywa wyszła od wydawców Letouzey

i Ané, którzy już mieli za sobą wydany pierwszy tom *Dictionnaire de la Bible* (1895). Założeniem nowej encyklopedii nie była tylko sama informacja o stanie nauki teologicznej, chociażby dokładna i wszechstronna, ani zebranie aktualnej bibliografii przedmiotu, lecz również dalszy rozwój tej nauki, jak tego wkrótce dowiodły obszerne artykuły, zawierające całkowicie nowe opracowania pt. *Arianisme*, *Arménie* oraz *Saint Augustin* i *l'Augustinisme*, z których ostatni liczył 300 kolumn druku i był najlepszą pracą znawcy przedmiotu o. Portalié. Stąd zamiast przewidzianych z początku pięciu tomów wydano piętnaście. Encyklopedia poświęcona zasadniczo teologii dogmatycznej i moralnej ze względu na ścisłą łączność przedmiotów musiała również omówić wiele kwestii należących do Pisma św., prawa kanonicznego i historii kościelnej. W czasie druku piątego zeszytu w dniu 2 kwietnia 1901 roku zmarł ks. Vacant. Następcą jego został ks. Eugeniusz Mangenot, który kierował wydawnictwem również do swojej śmierci, tj. do 1922 roku. Zastąpił go z kolei ks. Emil Amann, profesor uniwersytetu strassburskiego, lecz i on nie doczekał się zakończenia dzieła, umierając w dniu 11 stycznia 1948 roku.

Od samego początku w encyklopedii współpracowali prawie wszyscy wybitniejsi teologowie francuscy zarówno z kleru diecezjalnego jak i z członków rozmaitych zakonów i kongregacji zakonnych. Jedynie Billot odmówił swojej współpracy. Wszystkie szkoły teologiczne i wszystkie niemal kierunki tych szkół mają swoich reprezentantów w encyklopedii. Poza tym wszyscy trzej redaktorzy, a zwłaszcza ks. Amann, przywiązywali wielką wagę do historii teologii. Oczywiście nie wszystkie artykuły w *Dictionnaire de Théologie Catholique* są jednakowo dobre. Niektóre z nich zwłaszcza w pierwszych tomach są dosyć słabe, ale zagadnienia w nich poruszane były na nowo podejmowane i lepiej opracowywane w artykułach późniejszych. Nakład ostatnich zeszytów encyklopedii wynosił 8000 egzemplarzy.

W roku 1951 rozpoczęto druk generalnego indeksu do *Dictionnaire de Théologie*. Cztery zeszyty, które dotychczas

się ukazały, są niezwykle cenne nie tylko jako pomoc przy korzystaniu z encyklopedii, lecz również jako publikacje zawierające obszerny materiał naukowy. Zeszyty te opracowali Bernard Loth i ks. Albert Michel. B. Loth niedawno zmarł. Ks. Michel prowadzi dalej pracę, do której przygotowany jest doskonale przez swoją poprzednią profesurę na uniwersytecie katolickim w Lille i przez trwającą 42 lata współpracę w *Dictionnaire de Théologie*.

Generalny indeks przedmiotowy jest o tyle syntetyczny, że stara się pod głównym artykułem zebrać wszystkie inne ustępy encyklopedii, dotyczące danej kwestii: tak np. pod *Pénitence* zostaną również uwzględnione artykuły: *l'absolution*, *la confession*, *la contrition* i *la satisfaction*. Następnie indeks jest ściśle teologiczny, czyli nie uwzględniono w nim żadnej innej nauki nie mającej ścisłego związku z teologią, jak np. geografia, historia lub ekonomia polityczna, chociaż materiały takie faktycznie znajdują się w niektórych artykułach encyklopedii. W rozwoju poszczególnych doktryn teologicznych zachowany został porządek chronologiczny; zresztą tej samej metody trzymano się przy pisaniu artykułów do encyklopedii.

Ponieważ encyklopedia w pierwszej swojej połowie jest już przestarzała (np. artykuły *Concordats* – *Dissimulation* ogłoszone były w III i IV tomie encyklopedii, a tomy te wyszły z druku w 1908 i 1911 roku), przeto redaktorzy indeksu porobili konieczne uzupełnienia. Materiał do tego czerpali przeważnie z nowej encyklopedii, wydawanej od r. 1950 pod kierownictwem ks. G. Jacquemet przez tychże wydawców Letouzey i Ané pt.: *Catholicisme*, następnie z *Dictionnaire de Droit canonique*, z *Histoire de l'Eglise* opracowanej przez Fliche'a i Martin'a, z pracy Hefele-Leclercq'a pt.: *Histoire des Conciles*. Następnie w licznych wypadkach, kiedy artykuły encyklopedii należało uzgodnić z nowymi przepisami *Kodeksu Prawa Kanonicznego*, redaktorzy nie tylko podali każdorazowo tekst przepisów prawnych, lecz również dali dobry komentarz do tych przepisów. Wreszcie do każ-

dego artykułu zebrali najnowszą literaturę przedmiotu oraz podali życiorysy i najgłówniejsze prace autorów zarówno żyjących jak i zmarłych, których przynajmniej raz cytowano w encyklopedii. Ten materiał bio-bibliograficzny w indeksie jest całkowicie nowy i bardzo obszerny.

Czwarty zeszyt indeksu przede wszystkim uzupełnia artykuł pt.: *Concordats* danymi z pracy Mercati ego, zawierającej zbiór konkordatów i z artykułu o podobnej treści ogłoszonego w *Dictionnaire de Droit canonique*. Ciekawe jest uzupełnienie artykułu pt.: *Diacres*. Po odnotowaniu miejsc zawierających różne opinie wybitniejszych teologów o materii i formie święceń diakonatu, ks. Michel przytacza konstytucję Piusa XII *Sacramentum ordinis* z 30 listopada 1947 r., w której papież określił, że materią święceń diakańskich, kapłańskich i biskupich jest włożenie rąk biskupa, a formą – słowa określające zastosowanie materii i wyrażające skutki sakramentalne, tj. władzę święceń i łaskę Ducha Św. Papież chcąc położyć kres wszystkim różnicom zdań teologów, decyduje swoją powagą najwyższą, że podanie tzw. instrumentów nie jest konieczne do ważności tych wszystkich święceń. Materia zatem święceń diakonatu polega na włożeniu ręki biskupa, forma natomiast – na słowach prefacji, której istotny dla ważności święceń ustęp jest następujący: *Emitte in eum, quaesumus, Domine, Spiritum Sanctum, quo in opus ministerii tui fideliter exsequendi septiformis gratiae tuae roboretur.*

Całkowicie nowe są artykuły w omawianym zeszycie indeksu: *Croatie, Définition, Devoir, Dialectique* (w teologii protestanckiej) oraz dosyć obszerne uwagi o *interim* Karola V w art. *Confessio nsde foi*. Wśród tych bardzo ciekawy jest artykuł informacyjny o ruchu teologicznym w Kroacji G. Gracani na i drugi – o ruchu teologicznym w Słowacji pióra ks. prof. F. Ks. Grivca.

Ks. Aleksy Petrani.